

УДК 330.36.01

Пилипенко Г. М., Піхотіна Л. М.

МЕХАНІЗМ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У СПОЖИВЧОМУ СЕКТОРІ УКРАЇНИ

Досліджується роль споживчого ринку як механізму, що активізує інвестиційну діяльність на рівні національної економіки, аналізується стан інвестиційного процесу на ринку харчової промисловості України і пропонуються напрямки рішення проблеми підвищення її конкурентноздатності в контексті ініціатора кумулятивного інвестиційного процесу.

The role of a consumer market is investigated as a mechanism which stimulates investment at a level of the national economy. The condition of the investment process in Ukraine's food market is analysed. The directions of solving the problem of raising its competitiveness in the context of the initiator of the cumulative investment process are offered.

Сучасну економіку України, незважаючи на певне покращення за останні роки її кількісних макроекономічних показників, ще не можна охарактеризувати як високоефективну та адекватну вимогам постіндустріального етапу розвитку людства. Подібний загальний висновок базується, насамперед, на фактах структурної розбалансованості нашої економіки, відносно низькій конкурентоспроможності наших підприємств на світовому ринку, високій матеріало- та енергоємності виробництва тощо.

Зважаючи на такі реалії, найбільшої популярності сьогодні у наукових колах країни здобули питання, що стосуються проблем підвищення якості економічного розвитку України та факторів, які цьому будуть сприяти. Особливе місце серед таких наукових розробок займають проблеми залучення інвестицій у відтворювальний процес національної економіки і, зокрема, проблеми перетворення інновацій у головний фактор економічного зростання.

Теорія інвестицій і інновацій, а також фактори економічного зростання цілком виправдано опинилися у центрі уваги таких науковців, як А.Бегун, Д.Богиня, С.Галуза, В.Геєць, М.Герасимчук, Д.Євдокимова, В.Калужний, Б.Кваснюк, І.Лукінов, С.Мочерний, В.Соболев та інших. Співпраця у царині визначених проблем виявила досить суперечливі думки щодо вирішення питань, пов'язаних із визначенням напрямків інвестування, формуванням інвестиційної бази, розробкою механізму державного регулювання інвестиційної активності з метою створення в Україні базисних засад постіндустріального економічного зростання.

Щодо західних теорій, які сформовані сучасними дослідниками інвестиційних процесів, то вони розглядають механізм інвестиційної діяльності як кумулятивний, тобто такий, що пов'язаний з лавиноподібною реакцією господарюючих суб'єктів на зростання автономних витрат в масштабах національної економіки. Так, навіть незначне інвестування у сектор економіки, в якому створюються умови більш високої прибутковості, може викликати досить значну зацікавленість у підприємців до входження у дану галузь і реальну реалізацію їх інвестиційних проектів, що з часом розповсюдяться у суміжних галузях і секторах економіки. Такі концепції беруть початок ще з

загальновідомої теорії Джона М. Кейнса і досягають свого більш завершеного оформлення у теоретичних побудовах неокейнсіанської та неокласичної доктрини.

Слід зауважити, що всі вищезгадані теорії будувались для розвинутої ринкової економіки, яка здатна досить швидко реагувати на зміни, що відбуваються у сфері реалізації економічних інтересів суб'єктів національної економіки. Однак, для економічних систем, що тільки починають формувати ринкові механізми, теоретичні здобутки і досвід розвинених країн не зовсім підходять. Саме тому перед дослідниками України досить гостро стоїть проблема адаптації західних теорій до сучасних умов розвитку нашої країни. І головним питанням серед всіх, що постають у сфері інвестиційних процесів є те, у які сфери, при відомій напруженості державного бюджету і незначній схильності суб'єктів України до інвестування, слід направляти державні кошти або створювати привабливі умови для приватного інвестування?

Метою даної статті є аналіз особливостей споживчого ринку в економічній системі України, дослідження тенденцій інвестиційних процесів, що відбуваються у даному секторі економіки нашої країни, а також з'ясування можливості перетворення споживчого ринку в об'єкт пріоритетного державного інвестування як необхідної умови мобілізації соціально-економічних резервів економічного зростання.

Якщо розглядати секторальну структуру української економіки з точки зору її динамізму і взаємозалежності, то очевидним фактом є те, що найбільш важливим у ній є саме споживчий сектор. І це пов'язано, принаймні, з трьома причинами.

По-перше, споживчий сектор формує попит на основні економічні ресурси, забезпечуючи їх відтворення і формування доходів власників факторів виробництва. Розширення виробництва споживчих товарів і послуг потребує відповідного зростання продукції галузей, що виробляють засоби виробництва, сировину та матеріали. Тобто, споживчий попит приводить в дію галузі машинобудування і металообробки, які, в свою чергу, пред'являють попит на продукцію базових галузей. В залежності від обсягу попиту, що пред'являється у сфері споживання, формується і механізм залучення ресурсів: підприємець може більшою мірою задіяти те обладнання, яке простоє, або ж інвестувати у нові виробничі потужності за рахунок власних або кредитних ресурсів. Отже, попит на засоби виробництва, робочу силу і інші ресурси є похідним від попиту на споживчі товари і, таким чином, споживчий ринок формує факторні доходи і визначає рівень зайнятості в економіці.

У цьому зв'язку слід зауважити, що споживчому ринку відводиться головна роль у процесі відтворення і розвитку робочої сили як сукупності фізичних, інтелектуальних та особистих якостей людини. Останнім часом людському фактору виробництва відводиться досить важлива роль у процесі створення продукту і тому від того, який рівень і структура споживання встановлені у суспільстві, який рівень інвестицій у людський капітал здійснює це суспільство, залежить і якість робочої сили, а, значить, і потенційна можливість досягнення конкретних виробничих цілей.

По-друге, споживчий ринок формує певну частку обсягу пропозиції на грошовому ринку, що, в свою чергу, створює матеріальну основу самих інвестиційних процесів. Так, із доходу, який потрапляє у безпосереднє розпорядження домогосподарств, певна частина направляється у збереження, а інша – йде на споживання. Тому кон'юнктура споживчого ринку здійснює вплив на розмір споживчих витрат, а, отже, і на обсяги національних заощаджень.

По-третє, якщо розглядати механізм формування сукупного попиту, то можна констатувати той факт, що імпульсом до розвитку інвестиційного попиту є саме споживання. Споживчий попит створює внутрішній спонукальний мотив виробництва і сам предмет виробництва у ідеальній формі, як внутрішній образ, як потребу. Причому предмет майбутнього виробництва у ідеальній формі стимулює ділову активність вже на фазі проектування і вибору набору якісних характеристик нового товару, який ще не потрапив на ринок.

Підприємець завжди намагається реалізувати свій економічний інтерес до максимізації прибутку, у основі якого лежать потреби споживача (поки що тільки прогнозовані або ідеальні) і споживчий попит, що очікується. Від того, яким буде обсяг майбутнього продажу товарів і рентабельність продукції залежить і інвестиційна активність. „Економічна ситуація здійснює в цілому певний вплив на інвестиції, – стверджує Нобелівський лауреат і класик світової економічної думки Пол Самуельсон. – Якщо високий рівень продаж споживчих товарів робить підприємців оптимістичними, то він тим самим буде сприяти здійсненню самих хоробрих інвестиційних програм”[1].

Отже, наявність взаємних зв'язків споживчого сектору з іншими елементами економічної системи, посилення його ролі як стимулятора ділової активності, свідчить, що довгострокові закономірності формування і руху споживчого попиту здійснюють досить вагомий вплив на перспективи економічного зростання, а зміна кон'юнктури на ринку споживчих товарів відображається на становищі всієї економіки. Споживчий ринок представляє собою найбільш важливий елемент економічної системи, завдяки ефективному функціонуванню якого вона отримує імпульс до свого якісного розвитку.

Таким чином, оскільки споживчий ринок є складовою частиною сукупного ринку, яка тісно пов'язана з його структурними елементами (ринком ресурсів та грошей), визначає загальногосподарську кон'юнктуру і здійснює реалізацію економічних інтересів суб'єктів, то інвестиційна політика держави повинна, в першу чергу, реалізовуватись у споживчому секторі.

Звернення до статистичних даних дозволяє стверджувати, що досить швидкими темпами в сучасній Україні розвиваються окремі сегменти споживчого ринку. Лідером харчової промисловості є кондитерська галузь, яка виробляє близько 850 тис. т продукції, експортуючи в останні роки 231 тис. т товару загальною вартістю 206,7 млн. дол. на фоні 18,3 тис. т (39,6 млн. дол.) імпорту [2]. Подібні тенденції характерні і для пивоварної, лікєро-горілчаної, м'ясо-молочної галузей промисловості, виробництва соків та безалкогольних напоїв. Всі ці галузі вже мають певний економічний потенціал та достатню сировинну базу, а також характеризуються високою швидкістю обігу капіталу.

Однак, більш детальний аналіз ситуації на споживчому ринку приводить до висновку про наявність цілої низки проблем, пов'язаних з інвестуванням у даному секторі. Незважаючи на відносну рентабельність продукції і певну прибутковість галузей харчової промисловості ми не помічаємо там як серйозних капіталовкладень з боку стратегічних інвесторів, так і імпульсу до технологічного оновлення проміжних і базових галузей. Підприємства харчової промисловості основним завданням своєї діяльності вважають сьогодні відновлення потужностей заводів і доведення їх до проектних показників, оптимізацію асортименту продукції, що випускається, і забезпечення стабільності її якості. І головною причиною такого становища є елементарна нестача фінансових засобів, які необхідні для технічного переозброєння.

А інвестиції, до речі, у модернізацію виробництва і закупівлю обладнання потрібні немалі. Так, на протязі минулого року ЗАО „Енергія-Інвест” інвестувало у реконструкцію тільки двох підприємств по виробництву твердого сиру загальною вартістю 6,2 млн. дол. [3], а ЗАО "ПО "Київ-Конті" наприкінці минулого року здало в експлуатацію лінію з виробництва шоколадних цукерок, загальна вартість якої дорівнює 19 млн. дол.[4]. І в першому, і в другому випадку, інвестиції здійснено зарубіжними інвесторами і, на жаль, далеко не в передовій технології. „Український ринок ще не готовий прийняти більш-менш вагому кількість дорогого продукту, у ціну якого закладено серйозні витрати на автоматизацію технологічного процесу і контролю якості”, – стверджує директор по розвитку одного з ведучих підприємств сироварної галузі В.Ковнір [5]. І в цьому він правий.

Як вже було нами з'ясовано, рівень платоспроможного попиту є одним з визначальних факторів прибутковості певної галузі, а, отже, і її інвестиційної привабливості. Аналіз платоспроможного попиту останнього десятиріччя в Україні свідчить про падіння реальних доходів населення, що негативно позначилось на продовольчому споживанні. Так, населення було змушене вдвічі збільшити частку продовольчих витрат у сімейному бюджеті (з 32,8 % у 1990 до 64,2 % у 2000 р.), а позитивна динаміка темпів зростання доходів у 2001-2003 роках нівелюється сьогодні інфляційними процесами. Люди намагаються якось вижити у складних економічних умовах, збільшуючи долю натурального господарства, адже витратити дві третини своїх доходів тільки на харчування не є, м'яко кажучи, нормальним. За таких умов споживчий сектор втрачає свого стратегічного внутрішнього інвестора – населення [6].

Тому, як показує практика, вітчизняне виробництво у сучасних умовах розвертається у бік зовнішніх ринків. Низький курс національної валюти робить вигідним товарний експорт, і, якщо виробник може постачати за кордон більш-менш конкурентоспроможну продукцію за низькими відносно цінами він буде отримувати прибуток. Ці закономірності і пояснюють сьогодні той факт, що значна частина національних виробництв у споживчому секторі стає економічно привабливими для іноземців. Саме зараз відбувається помітна експансія зарубіжних капіталів у дану сферу: у молочній галузі відбувається часткове „поглинання” вітчизняних виробників цільномолочної продукції досить відомими корпораціями „Вимм-Билль-Данн”, „Ehrmann”, „Danon”; кондитерська промисловість інтегрується у корпоративний капітал таких гігантів світового ринку як „Mars” і „Nestle”, причому остання диверсифікує свій капітал і в інші сегменти – у виробництві майонезу, харчових концентратів, дитячого харчування тощо. На внутрішньому споживчому ринку серед його лідерів дедалі складніше знайти компанії без іноземних інвестицій.

Вкладаючи досить незначні кошти у виробництво, у порівнянні з тими, які необхідні для західного ринку, іноземні інвестори більшою мірою підвищують рівень використання виробничих потужностей, залучають дешеву робочу силу. Поступова зміна власників вітчизняних підприємств через купівлю контрольних пакетів акцій досить потужними зарубіжними компаніями призводить до їх опосередкованого інвестування через внутрішній споживчий ринок і не викликає кумулятивного інвестування у суміжних секторах економіки. В результаті отримують автономний розвиток окремі сфери, а сама економіка втрачає внутрішній імпульс до розширення виробництва і мультиплікаційного збільшення доходів.

На наш погляд, країна, яка орієнтується, в основному, на іноземні інвестиції, не може розраховувати на довгострокове економічне зростання. Сучасна техніка і технологія, що потрапляє разом з іноземними інвестиціями у країну, як правило, не є найпрогресивнішою. Тому досить складно вийти у світові лідери, орієнтуючись тільки на імпорт іноземних технологій, які пов'язані із надходженням іноземного капіталу. Останній слід розглядати як допінг для національної економіки: за рахунок впливу іноземного капіталу вона починає розвиватись швидше. Але згодом частина ВВП, що створюється в країні, у вигляді прибутку іноземного інвестора буде спрямовуватися за кордон, що негативно позначиться на темпах економічного зростання.

Іноземні інвестиції посилюють конкурентну боротьбу, що, з одного боку, спонукає вітчизняних виробників працювати ефективніше, а з іншого – може призвести до їх банкрутства у випадку недостатньої конкурентоспроможності. Реалії сьогодення повністю підтверджують наведені закономірності: не маючи можливості на рівних конкурувати з крупним виробництвом, яке підтримується іноземним капіталом, дрібне виробництво покидає ринок. Сьогодні ми є свідками масштабного скорочення обсягу продукції невеликими заводами і цехами на ринках соків, пива, ковбасних виробів тощо.

Зважаючи на подібні негативні тенденції на споживчому ринку України, необхідна розробка системи дій з боку держави, спрямованих на підвищення ефективності функціонування даного сегменту нашої економіки. Серед основних напрямів комплексу заходів державного регулювання споживчого ринку необхідно, на наш погляд, виділити ті, які можуть вже у відносно короткостроковому періоді принести позитивні результати.

По-перше, враховуючи невеликі можливості державного бюджету щодо здійснення прямих капіталовкладень, держава повинна зосередити значний обсяг фінансових ресурсів, що раніше розпоршувалися по різних галузях, для інвестування у галузі харчової та легкої промисловості, які, до речі, вже мають певний економічний потенціал. Це можуть бути субсидії цільового характеру на оновлення технологічних процесів, здійснення інновацій, що дозволяють при загальній тенденції ресурсозбереження виробництва збільшити якість продукції, зменшити її собівартість і, отже, більш повно задовольняти потреби населення.

Політика підвищення потенціалу вітчизняного прибуткового виробництва дає змогу зорієнтувати виробника на виробництво конкурентоспроможної і дешевої продукції саме для внутрішнього ринку. Це, одночасно, може поживити кон'юнктуру на ринку ресурсів, поповнити держбюджет за рахунок податків і, що саме головне, зробити його інвестиційно-привабливим для потенційних приватних інвесторів.

По-друге, держава повинна досить виважено відноситись до зовнішньоекономічної політики і максимально підтримувати вітчизняного виробника. Не створивши конкурентноздатного національного виробництва, неможливо розраховувати ні на стає економічне зростання, ні на стійку позицію країни на міжнародних ринках. Тому, поряд із гнучкою тарифною системою щодо імпорту споживчих товарів, в Україні повинен бути створений максимально сприятливий клімат для прямих іноземних інвестицій, спрямованих на техніко-технологічне оновлення підприємств споживчого сектору і підняття їх конкурентного рівня на світовому ринку.

По-третє, паралельно з даними процесами держава має проводити політику, націлену на зростання доходів і стимулювання у суспільстві схильності до заощаджень, перетворення накопичених фінансових активів на інвестиції. Збільшення фінансових ресурсів, що спрямовуються через банківську систему і фондовий ринок у виробничу сферу – одна із головних передумов забезпечення довготермінового економічного зростання в Україні на сучасних принципах.

Зрозуміло, що дані напрями не дають миттєвої віддачі, вони розраховані на поступове подолання кризової ситуації. Але треба чітко розуміти, що без створення власного конкурентноздатного товарного виробництва зростання національного добробуту неможливе, як і неможливим є вихід країни у лідери світового прогресу.

Література

1. Самуельсон П. Економіка. – М.: 1964. - С.298
2. Васильєва Н. Тело вкуса. // Бізнес. - 01.11.04. - № 44. - С.144.
3. Васильєва Н. Сырость 2003.// Бізнес. - 17 ноября 2003 р. - №46 - С.123.
4. Васильєва Н. Dolce vita.// Бізнес. - 26 января 2004 р. - №4. - С.77
5. Васильєва Н. Сырость 2003.// Бізнес. - 17 ноября 2003 р. - №46. - С.123.
6. Ванькович Д., Дуфенюк О. Критерії інвестиційної привабливості аграрного комплексу України та їх аналіз. // Економіст. -2003 р. - №12. - С.36.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Тарасевичем В.М. 29.09.04*

*Надійшла до редакції
03.09.04*